

Τα όρια του ανθρώπινου

Bookpress : 9-12 minutes : 6/27/2013

Του Γιώργου Λαμπράκου

Άνθρωπος μηχανή (L'homme machine) είναι ο τίτλος ενός πρωτότυπου βιβλίου που κυκλοφόρησε στη Γαλλία το 1748, στο αποκορύφωμα του Διαφωτισμού. Συγγραφέας του ο περιβόητος γάλλος γιατρός και στοχαστής Ζιλιέν Οφρέ ντε λα Μετρί. Σύμφωνα με την κοσμοθεωρία του λα Μετρί, ο Ντεκάρτ έσφαλλε όταν υποστήριζε ότι τα ζώα είναι μηχανές επειδή δεν έχουν ψυχή.

Ωστόσο, η κριτική του λα Μετρί στον καρτεσιανισμό δεν είχε ως στόχο να προσδώσει στα ζώα την ιδιότητα που τους είχε αφαιρέσει ο Ντεκάρτ (δηλαδή την ψυχή), αλλά να προσδώσει και στους ανθρώπους την ιδιότητα που ο Ντεκάρτ είχε προσδώσει υποτιμητικά μόνο στα ζώα (δηλαδή ότι είναι μηχανές). Όχι μόνο τα ζώα, αλλά και ο άνθρωπος, καθότι ζώο, είναι κατά βάση μια μηχανή, θα διακηρύξει ο λα Μετρί, υποστηρίζοντας ακόμα πως η «ψυχή» (δηλαδή, κατά τον Λα Μετρί, τα ψυχονοητικά ενεργήματα του εγκεφάλου) είναι αδιαχώριστη από το σώμα, συνεπώς «πεθαίνει» όταν το σώμα πεθαίνει.

Όπως φαντάζεται κανείς, η προσωπική ζωή του γιατρού, ο οποίος είχε ήδη χάσει τη δουλειά του μετά τη δημοσίευση του προηγούμενου βιβλίου του, δυσκόλεψε ακόμα περισσότερο. Οι κατηγορίες για υλισμό, αθεισμό και ηδονισμό έπεφταν βροχή, ακόμα και μέσα στην αυλή του πρώσου βασιλιά Φρειδερίκου του Μεγάλου, όπου ο Λα Μετρί είχε βρει προσωρινό καταφύγιο. (Πάνω από δύομισα αιώνες μετά, το κορυφαίο βιβλίο του Λα Μετρί παραμένει δυστυχώς αμετάφραστο στα ελληνικά. Περισσότερα για τη φιλοσοφία του Λα Μετρί, καθώς και τη συνάφειά της με τα άλλα

διαφωτιστικά ρεύματα, στον λαμπρό *Ευρωπαϊκό διαφωτισμό* του Παναγιώτη Κονδύλη).

Όπως τονίζει ο Λα Μετρί, η μηχανή είναι μια «αναλογία» την οποία ο ίδιος αξιοποιεί για να εξάγει τα υλιστικά συμπεράσματά του. Στις μηχανές της πρώιμης νεωτερικότητας συγκαταλέγονταν μεταξύ άλλων οι διάφορες τεχνικές κατασκευές στις βιοτεχνίες (η βιομηχανία εμφανίστηκε αργότερα), τα επιστημονικά όργανα, καθώς και τα λεγόμενα «αυτόματα» (automaton, βλ. εικόνα παρακάτω, την περίφημη "Νήσσα του Βοκανσόν"), συσκευές που προσομοίωναν μηχανικά την κίνηση ζώων και ανθρώπων. Απεναντίας, στο μυθιστόρημα του σαραντάχρονου αυστραλού συγγραφέα Μαξ Μπάρυ "Ο άνθρωπος μηχανή" (2011), που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω, η μηχανή παύει να είναι απλώς μια αναλογία, με στόχο την εξυπηρέτηση κοσμοθεωρητικών συμμαχιών ή αντεγκλήσεων με άλλους στοχαστές, και γίνεται μια κυριολεκτική εικόνα της προσπάθειας ενός ανθρώπου να μεταλλαχτεί σωματικά.

Μια μοναχική ιδιοφυία

«Όταν ήμουν μικρός, ήθελα να 'μουν τρένο». Η πρώτη πρόταση του μυθιστορήματος του Μπάρυ, την οποία εκστομίζει ο πρωταγωνιστής Τσαρλς Νιούμαν (New-mann), δεν μπορεί παρά να μας διεγείρει διανοητικά. Όλοι σχεδόν οι άνθρωποι έχουν ως παιδιά την επιθυμία να γίνουν κάτι, ανεξάρτητα από το αν θα τα καταφέρουν: δάσκαλοι, γιατροί, πυροσβέστες, ψαράδες, αστροναύτες, ποδοσφαιριστές, δικαστές, γεωλόγοι (όπως εγώ), και τόσα άλλα επαγγέλματα. Ο ήρωάς μας, από την άλλη, ταυτίζεται με τη μηχανή. Το αν και κατά πόσο θα καταφέρει να της μοιάσει αποτελεί το θέμα αυτού του βιβλίου.

Ο Τσαρλς Νιούμαν μάς αφηγείται την ιστορία της ζωής του: αυτός ο επιστήμονας και εφευρέτης, αυτή η μονήρης ιδιοφυία με διδακτορικό από το MIT, ο μόνος υπάλληλος «που 'χει πιάσει μηδέν στις ερωτήσεις Διαπροσωπικής Ταύτισης»,

εργάζεται στην εταιρία «Καλύτερο μέλλον» πάνω σε διάφορες μηχανικές ευρεσιτεχνίες. Ένα σοβαρό ατύχημα εν ώρα εργασίας, ωστόσο, έχει ως αποτέλεσμα τον ακρωτηριασμό του ποδιού του πάνω από το γόνατο. Ο κολοβός Νιούμαν αναζητά τρόπους για να καλύψει το κενό, και εφόσον δεν γίνεται προφανώς να βρει μια σάρκινη προσθήκη, καταφεύγει σε μια μηχανική.

Στην πορεία ανακαλύπτει ότι δεν είναι μόνος στην υπόθεση της προσθετικής άκρων. Η Λόλα Σανκς (shank: κνήμη) είναι η ειδική προσθετικός που θα τον βοηθήσει να ξαναστηθεί, ούτως ειπείν, στα πόδια του, ενώ θα προθυμοποιηθεί και να τον συνδράμει στις διάφορες άλλες δυσκολίες του, αφού και η ίδια δεν είναι εντελώς βιολογική... Οι δυο τους θα αναπτύξουν μια σχέση που υπό προϋποθέσεις θα μπορούσε να χαρακτηριστεί στενή, ενώ από κοινού θα αναρωτηθούν για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της βιολογίας στην αντιπαράθεση με τη μηχανολογία. Ο Νιούμαν θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι «η βιολογία δεν είναι το ιδεώδες» και θα αποπειραθεί, ως καλός εφευρέτης που είναι, να προχωρήσει την προσθετική του ποδιού του ένα βήμα, ούτως ειπείν, παραπέρα. «Δεν ήταν απώλεια, ήταν μετάβαση», θα διαπιστώσει με έντονη ικανοποίηση, δίνοντας το έναυσμα στον εαυτό του να δει με άλλο μάτι (εδώ, απλή μεταφορά) το κολόβωμά του.

Είμαι το σώμα μου

Και θα τα καταφέρει: το μηχανικό πόδι που ο ίδιος κατασκευάζει συνδέεται άμεσα με τον εγκέφαλό του και λαμβάνει αυτόματα οδηγίες από αυτόν. Η επιτυχία του αυτή του δίνει φτερά (κι εδώ, απλή μεταφορά) για να συνεχίσει την έρευνα με στόχο την κατασκευή νέων, υπερλειτουργικών μελών, βάσει της φιλοσοφίας του: «Είμαστε βιολογικές μηχανές. Έχουμε χημικής προέλευσης ορμές. Έτσι και πάρεις μια καλόγρια και της κάνεις μια ένεση με το κατάλληλο χημικό κοκτέιλ, θ' αρχίσει να ρίχνει μπουνιές». Μέχρι ποιο σημείο θα φτάσει η ανακατασκευή του σώματος του Νιούμαν, «η αναβάθμισή μου», όπως το θέτει ο ίδιος; Πώς υπερβαίνει η τεχνολογία τη βιολογία και ποιο είναι το τίμημα; Θα βρει άραγε ο Νιούμαν την αγάπη που του έχει στερήσει η ζωή, αλλά και η ακοινωνήτη ιδιοσυγκρασία του; Και ποιοι άλλοι παράγοντες, άνθρωποι και εταιρίες,

θα μπλεχτούν σε αυτή την υπόθεση, προσδοκώντας να εκμεταλλευτούν οικονομικά την κατάσταση του Νιούμαν;

Περισσότερα επί του θέματος δεν θα ήταν ωραίο να πούμε, καθώς το μυθιστόρημα του Μπάρου διαθέτει έντονη πλοκή, πολλές ανατροπές και ιδιαίτερο τέλος. Γραμμένο σε μια στρωτή, σχεδόν κλινική γλώσσα, που συνάδει με την κοσμοθεώρηση του Νιούμαν, ο *Άνθρωπος μηχανή* είναι μια ουσιωδώς δραματική ιστορία, που παρουσιάζεται με μια επίφαση ελαφρότητας. Ο πρωταγωνιστής, ένας χαρακτήρας πειστικός και όχι εξωραϊσμένος (αν και εδώ, η έννοια του «χαρακτήρα» μπαίνει σε πολλά εισαγωγικά), θα διέλθει πολλά στάδια εωσότου αποκτήσει την «τελική» του κατάσταση. Πρόκειται για ένα φουτουριστικό μυθιστόρημα που ανήκει μάλλον στο είδος της λεγόμενης «εικοτολογικής μυθοπλασίας», παρά στην κατεξοχήν επιστημονική φαντασία.

Ο Νιούμαν περιγράφει τη σύνδεση βιολογίας-ψυχολογίας, σώματος-συνείδησης, με τον εξής εύστοχο τρόπο: «Οι άνθρωποι είναι τρομερά εκλεκτικοί με τα σώματά τους. Όποτε τα σώματά μας κάνουν κάτι καλό, το οικειοποιούνται. Λένε, εγώ το 'κανα. Αλλά με την πρώτη στραβή, πάει το εγώ. Το πρόβλημα το 'χει το πόδι τους. Το δέρμα τους. Ξάφνου δεν τους αφορά, δεν είναι αυτοί υπεύθυνοι, αλλά το σώμα που 'χουν φορτωθεί». Στο ερώτημα «είμαι ένα σώμα ή έχω ένα σώμα;», που το έχουν διερευνήσει με τον δικό τους τρόπο η γνωσιοθεωρία, η ψυχανάλυση, η φαινομενολογία κ.λπ., ο μηχανικά εξελιγμένος πρωταγωνιστής δίνει την απάντηση: είμαι το σώμα μου, είμαι τα μέλη μου.

Το τίμημα της τεχνικής

Ωστόσο, το μυθιστόρημα δεν θέτει πάντα και στο κατάλληλο βάθος αυτά τα ερωτήματα. Σε αρκετά σημεία η έμφαση στη γρήγορη πλοκή υπερακοντίζει τον στοχασμό πάνω στο τι συνεπάγεται η έννοια και η πρακτική του ανθρώπου-μηχανή. Με άλλα λόγια, διαπιστώσαμε αυτό που θέλουμε να αποκαλέσουμε «πεζογραφική επιτάχυνση», ένα προβληματικό γνώρισμα μεγάλου μέρους της σύγχρονης πεζογραφίας, που είναι επηρεασμένη από τον κινηματογράφο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το μυθιστόρημα επελέγη –

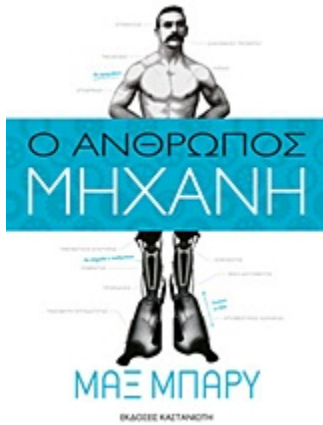
από τον Ντάρεν Αρονόφσκι, καθώς φημολογείται— για να γυριστεί ταινία. Αν και αναμένουμε πώς και πώς αυτή την ταινία, δεν κρύβουμε τον φόβο μας μήπως εξαντληθεί σε ομολογουμένως εντυπωσιακές εικόνες της μηχανικής αναπροσαρμογής του Νιούμαν και παραμερίσει ευρύτερα ζητήματα. Αν συμβεί κάτι τέτοιο, σίγουρα το βιβλίο του Μπάρου θα φέρει και το δικό του μερίδιο ευθύνης.

Από την άλλη, υπάρχουν διάφορα στιγμιότυπα όπου ο πρωταγωνιστής αναλογίζεται με ιδιαίτερη οξυδέρκεια την κατάσταση. Σε μια περίπτωση, ένα αυτοκίνητο παραλίγο να χτυπήσει τον Νιούμαν, ο οποίος σχολιάζει: «Ένιωθα διάχυτα εξοργισμένος που ένας τόσο φριχτός άνθρωπος είχε τόσο ωραίο αμάξι. Επειδή το αμάξι ήταν η κορύφωση χιλιετιών επιστημονικής προόδου. Αλλά ο τύπος ήταν αρχίδι. Αναρωτήθηκα πότε είχε ξεκινήσει όλο αυτό· πότε αρχίσαμε να φτιάχνουμε καλύτερες μηχανές απ' ό,τι ανθρώπους». Ασφαλώς, ο άνθρωπος δεν «φτιάχνεται» κατά βούληση, όπως μια μηχανή: ο άνθρωπος είναι το αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής που έχει ξεκινήσει εδώ και εκατοντάδες εκατομμύρια χρόνια. Ωστόσο, από ένα άλλο πρίσμα, και η μηχανή αποτελεί συνέπεια και συνέχεια της φυσικής επιλογής, αφού η φυσική επιλογή κατέληξε στη δημιουργία όντων με ιδιαίζουσες τεχνικές και κατασκευαστικές δυνατότητες.

Ο άνθρωπος δεν είναι ένα ον αποκομμένο από τις κατασκευές του, έτσι όπως η μεταφυσική φιλοσοφία ανέκαθεν το περιέγραφε, «αυτό καθ' εαυτό». Απεναντίας, ο άνθρωπος είναι/γίνεται άνθρωπος μαζί με τις τεχνικές εφευρέσεις του, ακόμα κι αν δεν έχει κανένα προσθετικό μέλος πάνω του (φυσικά, ενδοπροσθέσεις στον άνθρωπο είναι, μεταξύ άλλων, τα στεντ στον εγκέφαλο, τα μπαλόνια στις αρτηρίες, ο βηματοδότης στην καρδιά, κ.λπ.). Ο *Άνθρωπος-μηχανή* μάς ωθεί να συλλογιστούμε, όχι μόνο πώς η τεχνική αυξάνει τις δυνατότητες του ανθρώπου με το να προεκτείνει τα μέσα του, αλλά και τι τίμημα πληρώνει ο άνθρωπος κάθε φορά που κατορθώνει να προεκτείνει τα μέσα του.

«Ο άνθρωπος είναι κατά βάση μια μηχανή που σέρνεται όρθια», σημειώνει ο Λα Μετρί στον δικό του *Άνθρωπο μηχανή* (μτφρ. Γ.Λ., με βάση την αγγλική μετάφραση της Ann Thomson, Cambridge, 1996). Αυτό όμως δεν εμποδίζει τον άνθρωπο, όπως γράφει στη συνέχεια ο σπουδαίος γάλλος γιατρός και στοχαστής, να μπορεί να είναι «σοφός, δίκαιος, ήρεμος σε ό,τι αφορά τη μοίρα του και εντέλει ευτυχισμένος». Τι μπορεί λοιπόν να πάθει ένας άνθρωπος, τι μπορεί να πάθει η συνείδηση ενός ανθρώπου, όταν αλλάζει τόσο δραστικά το σώμα του; Ιδού ένα ενδιαφέρον ερώτημα, ιδού και μια χαρακτηριστική μυθιστορηματική απάντηση.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΑΜΠΡΑΚΟΣ | <http://lamprakos.wordpress.com/>

Ο άνθρωπος-μηχανή

Μαξ Μπάρυ

Μτφρ: Αύγουστος Κορτώ

Εκδόσεις Καστανιώτη, 2012

Τιμή € 15,98, σελ.313

Αναζήτηση